

zelffogható és többnyire valamilyen nemzetiesítő képpel ábrázolt államok voltak (többek között a pánszlávizmust megtestesítő Oroszország, vagy éppen Szerbia), akkor ebben az összefüggésben, ezen ellenfogalmakkal meghatározva a mégoly visszafogott fogalomhasználatnak is nemzeti implikációi voltak

Összességében Pieter M. Judson könyve mindenekelőtt azt mutatja be sikeresen, hogy a nemzeti eszme aktivistái milyen területeket találtak a nemzeti közösség meg- és elhatárolására, milyen módszereket, technikákat alkalmaztak ennek során. Meggyőzően mutat rá, hogy a nemzet-építők által elképzelt, gyakran meglehetősen rigid és a valóságtól elrugaszkodott közösségkoncepciók megvalósítása könnyen zátonyra futhatott a helyi közösségek valóságán. Ebben az értelemben a munka sikeres hozzájárulás a nemzetfogalom alkalmazásának politika- és társadalomtörténetéhez. Ám mindezek ellenére következtetései nem egy ízben túlzottan nagy igényűek lettek, különösen a helyi világok „valóságát” illetően, és ezeket módszertanilag és forrásait tekintve nem sikerült kellőképpen megalapoznia.

Egry Gábor

Jemnitz János: James Keir Hardie*

Történeti életrajzot nem könnyű írni. A szerző kétféleképpen oldhatja meg a feladatot. Az egyik esetben legfőképpen a történelmi folyamatokra figyel. A história vezető figurái, személyiségei így mintegy alárendelt szerepet kapnak eszmefuttatásaiban. A másik variációban, épp ellenkezőleg, a történelmi események jelentős szereplői, nagyjai kapnak kitüntetett helyet; inkább az ő viselkedésük, cselekedeteik és elhivatottságuk, céljaik és elveik kerülnek bonckés alá, és a történész ez utóbbiak alapján értékeli a történelmi eseményeket és fordulataikat.

Természetesen szó sincs teljes elkülönülésről, inkább csak más-más hangsúlyokról, s arról, hogy amikor a történelmi személyiségekről olvasunk, és megpróbáljuk elhelyezni őket a történelem hullámzaiban, az így nyert kép sokkal markánsabban kötődik az ő személyes élményeikhez, értékeikhez és elveikhez. Nem vitás, ez a kép szubjektív, hiszen – akarva-akaratlan – erősebben tükrözi a személyiség gondolko-

dásmódját. Ez azonban nem torzítja szükségképpen a múltat, inkább közelebb hoz bennünket a különböző történelmi érdekek értelmezéséhez. Nem mindegy ugyanis, hogy a történész egy munkásvezért, egy tőkést vagy egy politikust választ hőséül. Ha hű akar maradni a történelmi valósághoz, érzékeltetnie kell az adott kor, a történések reális osztályviszonyait. Ez azonban egy általánosító, száraz és „kitisztított” történelemszemlélettel gyakorlatilag lehetetlen. A politika és története a gyakorlatban mindig szorosan kötődött a társadalmi csoportok és osztályok érdekeinek alakulásához.

Az elmúlt évtizedek társadalmi változásai átalakították a politika térnumát, s napjainkban a politika majdhogynem önálló szakmává nőtte ki magát. Alapjában ez mégsem cáfolja meg a kiindulópontot, vagyis hogy a politikatörténet ábrázolásában ma is helye van az általános történelmi trendek vizsgálatának, mind pedig azon személyiségek bemutatásának, akik egy-egy időszakban jelentős szerepet vállaltak az események alakításában, befolyásolásában.

Jemnitz János munkájában egy igen eredeti alkatú, legendás munkásvezér, Keir Hardie életét, küzdelmét írja meg a tőle megszokott alapos-sággal. Könyve kitűnő példája annak, hogy bár e korszakkal a történet-szek kötetének sokasága foglalkozik, teljes képet a brit munkások és mozgalmuk történetéről igazából csak akkor kaphatunk, ha nagy történelmi egyéniségeit is megismerjük.

Jemnitz János könyve, műfaját tekintve, politikai életrajz. Jemnitz szinte végigéli hősével a tárgyalt történelmi időszakot. Arra is módot nyújt az olvasónak, hogy Hardie méltatása közben megismerje a korabeli munkásmozgalmat, a nagy társadalmi összecsapásoktól, az „új unionizmustól” kezdve a Munkáspárt megalakításáig, és a nemzetközi szocialista mozgalom, a II. Internacionálé fejlődésének ezt követő ígéretes szakaszaig.

Hardie bemutatását gyermekkorától kezdi. Hitelesen ábrázolja a proletárcsalád gyermekének nehéz sorsát. Élethűen rajzolja meg azokat a motívumokat, amelyek elősegítették Hardie szocialista munkásvezérré válását, és ezzel együtt lehetővé teszik egyéniségének a megismerését. Miközben pedig Hardie életútját követi a kor tényleges kulisszái között, híven megmutatja a munkásmozgalom harcait, sikereit és nehézségeit, alkalmankénti botladozásait.

Hardie nem egyszerően együtt élt osztályával, főleg a bányászokkal, hanem egyszersmind ihlette is munkáskollégáit. E tekintetben jelentős volt a munkásfolyóiratok, a *The Miner* és a *The Labour Leader* létrehozásában és működtetésében betöltött szerepe: Hardie egyszerre volt munkásvezér, újságíró és politikus. Napjainkban, amikor a tömegkom-

* JEMNITZ János: *James Keir Hardie*. Volos Bt., Mogyoród, 2007. 198 p.

munikáció külön életet él, ez a három funkció így, „összevonva”, furcsának tetszik, de abban az időben az emberibb ipari viszonyokért, a jobb munkássorsért folyó küzdelem elkerülhetetlenül egybeforrt a munkássajtóval és a munkáspártok szerveződésével. A párt és a sajtója tulajdonképpen egyet jelentett; és ez nem a munkásmozgalom valamiféle dogmája volt, hanem az eredményesebb küzdelem tényleges előfeltétele. Különösen érvényes ez brit viszonylatban: a gazdasági harc céljainak és eredményeinek írásos hirdetése és az „ipari” akciókra történő mozgósítás majdnem azonos feladatot jelentett. Hiszen a gyárak életéről a szélesebb közvélemény akkoriban alig értesült; a missziót csakis a munkássajtó vállalhatta. Nagyon sok esetben éppen a munkásújságok olvasóiból lettek a szocialista munkások. Ezért külön-külön a párt és sajtója nem is létezhetett. Jemnitz joggal tárgyalja a Skót Munkáspárt megalakulását ebben a folyamatban, de ebből az alkalomból talán érdemes lett volna még arról is szólnia, okozott-e gondokat a skót munkások között a sajátos skót nacionalizmus, megosztotta-e a skót munkásokat.

Jemnitz János könyvében több alkalommal is foglalkozik Hardie parlamenthez fűződő viszonyával: bemutatja mint képviselőt, és megírja, hogyan bukott ki a parlamentből. Úgy tűnik, Hardie egészében szkeptikusan értelmezte a parlament lehetőségeit, s ez a maga idejében nem volt alaptalan és nem volt ritka. Egészen az oroszországi szovjethatalom megteremtéséig nyitott maradt ez a kérdés a nemzetközi szociáldemokrácia köreiben is. Britanniában azonban némileg más volt a helyzet. A Munkásképviseleti Bizottság megalakulása után a parlamenti munka tartalommal telt meg. A munkások egyre erősebben felszították a munkástörvényhozást. Maga Hardie is fontosnak tartotta, hogy törvényekkel biztosítsák a munkások érdekvédelmét. Talán érdemes megjegyezni: Anthony Eden, mint a konzervatívok második embere, 1947-ben méltatta Keir Hardie egykori ilyen irányú tevékenységét. Az elsők közé tartozott, akik felvetették a minimálbér törvénybe iktatását. Ma már tudjuk, hogy ezt a brit munkások és alkalmazottak csak sokkal később, már a Tony Blair vezette Új Munkáspárt első kormánya idején vívták ki. Ezzel együtt ez sokat elárul Hardie és kollégái gondolkodásáról. A minimálbérért folyó harc ugyanis azt tükrözte, hogy tisztában voltak vele: a munkások javát közvetlenül szolgáló eredményeket csak megfelelő összefogással érhetik el. Ettől Hardie még nem idealizálta a tőkés rendet, de elfogadta mint terepet, amelyen harcolni lehet és kell is a munkások jogaiért. Mi több, eredményeket is el lehet érni, amelyeket a munkások kedvezően fogadnak, mert javíthatják életviszonyaikat. Itt olyan ponthoz érkeztünk, amely a századforduló brit munkásmozgalmának fon-

tos jellemzője: ahogyan azt Jemnitz is érzékelteti Hardie-ábrázolásában, a gazdasági küzdelem, az ipari kapcsolatoknak a munkások érdekeinek megfelelő kezelése mindig prioritást élvezett az országban. Ez pedig kétértelműsítette a brit munkásmozgalmat, s a szocialistákat elválasztotta a szakszervezeti „fronttól”. Ez akadályozta a marxizmus elterjedését Nagy-Britanniában, és befolyásolta Hardie szkepszisét Marx, Engels és munkatársaik iránt, bár személyesen többükkel igen jó viszonyban volt.

Az olvasóban joggal vetődik fel a kérdés: milyen helyet szánt Hardie a munkáosztály harcában a politikának, pontosabban miként értelmezte magát a politikát? Jemnitz erre a kérdésre leginkább abban a nagyon jól sikerült fejezetben válaszol, amely az 1906-os pártkongresszusról szól. Ez a fórum a Munkásképviseleti Bizottságot törvényesen is politikai párttá emelte, és az alakulat felvette a Munkáspárt elnevezést (bár akkor még csak a kollektív, tehát főleg a szakszervezeti tagságot ismerték el). Jemnitz beszámol Hardie első parlamenti felszólalásairól, amelyekben feltárta politikai hitvallását. Számára mindig és mindenütt osztályának „nyers” érdekei voltak a legfontosabbak.

Olvashatunk a Munkáspárt első vezérének megválasztásáról is. Bár szoros küzdelemben, de a tisztség Keir Hardie-é lett, ami jogos történelmi és személyi elégtétel volt, hiszen abban a korban aligha tett többet bárki a munkásügyért. Ezzel együtt maga a kongresszus és az azt követő évek világosan jelezték, hogy az alakuló pártban két stratégia bontakozik ki. Hardie-é, amelynek szellemében a pártnak közvetlenül a munkások, a szakszervezetek harcát kellett volna szolgálnia, és Ramsay MacDonaldé, aki a Munkáspártból a munkások és a szakszervezetek nagy parlamenti pártját szeretne volna „kovácsolni”. Azt a pártot, amely végül is helyébe lép a brit kétpártrendszer sokáig második pártjának, a toryk addigi fő ellenfelének, a Liberális Pártnak. Ez a történelmi időszak már a parlamenti, a politikai küzdelem kora volt, amikor a politizálás, a kompromisszumok keresése, az alku kerül előtérbe. Ebben pedig MacDonald erősebb és ügyesebb volt. Hardie ezt érzékelve adta át neki a funkcióját.

Nem volt egyértelmű Hardie viszonya a liberálisokhoz sem, és Jemnitz ezt találóan jellemzi. Nem ő volt az egyetlen a munkások között, aki nehezen boldogult a liberálisokkal. Ez azonban aligha vonhatja kétségbe, hogy utóbbiak a maguk módján sok esetben mégiscsak képviselték a munkások érdekeit. Ami pedig a liberalizmus ideológiájának egyes alapelemeit, például a szabadságjogokat illeti, a teljes képhez tartozik, hogy ezeket a szociáldemokrácia elismerte, bár nem tartotta elegendőnek, és kiállt azért, hogy a szociális dimenzió szem előtt tartásával alkalmazzák őket.

Az olvasónak, miközben Jemnitz Hardie-képével ismerkedik, igen rokonszenves lehet, hogy a szerző végig „beszélteti” hősét. Sok helyen közvetlenül idézi is őt, és közben rengeteg eredeti dokumentumot, beszédet dolgoz fel. Ezzel a módszerrel megkönnyíti „hőse” mentalitásának a megismerését. Hardie stílusa annyira sajátos, hogy esetenként név nélküli mondatait is azonosítani tudjuk. Ez vonatkozik arra is, amikor vitatkozik valakivel.

Érdemes szóvá tenni, hogy a könyvben ismertetett vitákban vagy nézetkülönbségekben esetenként Hardie nem eléggé meggyőző. Jemnitz ugyanis viszonylag kevés alkalmat ad rá, hogy mélyebben megismerjük a korabeli politikai palettát. Nem mindig tudni pontosan, Hardie milyen nézetekkel vitatkozik. Ebben az értelemben a könyv nem elég „pluralista”, ami valamelyest zavarja maradéktalan hitelességét, holott jól tudjuk, hogy Jemnitz János birtokában van a forrásoknak, amelyek teljesebbé tehetnék volna a könyvét. Ez alól Hardie-nak a nemzetközi szocialista mozgalom, a II. Internacionálé fórumain kifejtett véleménye, beszédei sem képeznek kivételt. Az olvasó, amennyiben kevésbé járatos az említett kérdésekben, nehezen tudja „beilleszteni” Hardie álláspontjait a nemzetközi szocialista mozgalom vitáiba. Ez pedig fontos lenne, mert különben nem igazán érthető, hogy a brit szocialista mozgalom pártjai miért „lőgtak ki” bizonyos értelemben a II. Internacionáléból.

Figyelembe véve, hogy manapság már maga a munkásmozgalom-történet sem általánosan művelt és ismert diszciplína, de az angol szakszervezetek és a Munkáspárt korai története magyar nyelven még azon belül sem volt feldolgozva, a Hardie életét bemutató kötet hiánypótló munka. Fontos lenne azonban egy olyan teljesebb képet is kapnunk, amelynek koordináta-rendszerében érthetőbbé válik maga a konkrét téma, a konkrét személyiség is.

Különösen igaz ez, ha a könyv valójában egyetlen nagyobb, viszont igen komoly hibájával szembesülünk: a jegyzetapparátus teljes hiányával. Különösen fájó ez azért, mert a szerző valóban dús forrásanyagra támaszkodik, és ezeket alaposan ki is használja, beszélteti, idézi. Konkrét jegyzetek és forrásmegjelölések helyett azonban az olvasó egy hatoldalas „Irodalmi tájékoztatóval” kell, hogy beérje – amely kétségkívül hasznos, ám messze nem elégséges ahhoz, hogy a témában a további tájékozódást megkönnyítse. Jegyzetek nélkül kiadni egy ilyen jellegű munkát komoly hiba, hiszen alapos történeti opuszt, és nem valamilyen könnyed ismeretterjesztő művet tartunk a kezünkben.

Ugyanezért tűnik talán fel egy névmutató hiánya: a könyvben értelemszerűen seregestül bukkannak fel az inkább kevésbé, mint többé

ismert szereplők, mozgalmárok, politikusok. Az olvasó a szerkesztői mankók híján néha hajlamos elmerülni ezek tengerében.

A recenzens véleménye szerint Jemnitz János könyvében a legjobban sikerül fejezetek azok, amelyek Hardie elkötelezett internacionalizmusát részletezik (vagy érintik): a búr háborúval, az ír kérdéssel, a gyarmati rendszerrel, az első világháborúval kapcsolatban. Hardie valamennyi kérdésben világosan kifejtett álláspontot képvisel, és az olvasó a szerzőtől itt nagy segítséget kap, hogy eligazodhasson az igencsak szövevényes kérdésekben. Jemnitz írásának értékét nem befolyásolja, hogy végül is ez volt az a politikai szféra, amelyet Keir Hardie, de a brit szocialisták is érdemben alig tudtak befolyásolni.

Jemnitz János sajátos leíró stílusa, az aprólékosság, a sok, eddig kevésbé ismert idézet izgalmassá teszi a művet, belőle a járatosabb olvasó is újabb és újabb részleteket ismer meg. Sajnos az olvasószerkesztői munka helyenként hiányos: gyakori a javítatlan elütés, a zavaró nyelvtani, egyeztetési probléma a szövegben – különösen feltűnő, hogy még a szerzőt bemutató nyúlfarknyi fülszövegben is benne maradt egy értelemzavaró stilisztikai hiba. Ettől még a szerző dolgozata hiánypótló. A brit szocialista mozgalom ugyanis mindig sok, hazánkban kevésbé ismert sajátosságot produkált. Úgy látjuk, hogy aki ezekhez közelebb kíván kerülni, annak érdemes megismerni a régi időkötet is. Ebben pedig Jemnitz Keir Hardie-ről szóló munkája hatékony segítséget nyújthat.

Havas Péter

Kilátás és kilátástalanság*

„Lakótelep... baljóslatú szó. Tízszintes panelházak jutnak az ember eszébe, köztük kiégett fű a senki földjén. Alumíniumfalú ABC-áruház, parkolósivatag, rakéta- és földgömbmászóka a játszótéren. Az épületkolosszusok között porból és szemétből örvényt kavar a szél.”¹

Bár a lakótelep mint jelenség vagy akár csak szó kapcsán sokan főként az 1970-es, 1980-as évek panelproduktumaira asszociálnak, azok építésének gondolata nem a szocializmus idején merült fel először. Megjelenése jóval korábbra, a modern város kialakulásának kezdetére, vagyis a 19. század utolsó évtizedeire tehető, amikor a kibontakozó ipar miatt

* N. Kovács Tímea (szerk.): *Lakótelepek. A modernitás laboratóriumai*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2008. 172 p.

¹ FERKAI András: *Lakótelepek*. Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatala, Budapest, 2005. 5.